نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره ششم، پاییز ۱۴۰۱، شماره سوم، صفحات ۳۷۸ تا ۳۸۷

پژوهشی

رسالت استادان در تربیت اخلاقی و معنوی فراگیران آموزش عالی سلامت، مورد کاوی در بحران‌ها و التهابات اجتماعی و سایر شرایط غیرعادی

محمدعلی محققی[*1]، نرگس تبریزچی[2]، مریم خیام‌زاده[2]، سیدمحمود طباطبایی‌فر[3]، سیدجمال‌الدین سجادی[4]، نازآفرین قاسم‌زاده[5]، مینا مبشر[6]، سیدمهدی سیدی[7]

۱. *نویسنده مسئول: استاد، انستیتو کانسر دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران، mamohagheghi@gmail.com
۲. استادیار پزشکی اجتماعی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی‌ایران، تهران، ایران
۳. استاد، مرکز تحقیقات جراحی اعصاب عملکردی، بیمارستان شهدای تجریش، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
۴. استاد و عضو پیوسته فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی‌ایران، تهران، ایران
۵. استادیار اخلاق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارومیه، ایران
۶. استادیار اخلاق پزشکی، گروه اخلاق، تاریخ و متون طب، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان
۷. دانشیار پژوهشگاه ملی مهندسی ژنتیک و زیست فناوری، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۲۵

چکیده

زمینه و هدف: در نظام آموزش عالی سلامت، استادان در محور مسئولیت و کانون هدایت و مرکز ثقل صیانت از ارزش‌ها و دستاوردها و تداوم فعالیت‌ها قرار دارند. هدف از این مطالعه، کنکاشی در رسالت خطیرمعنوی، اخلاقی و تربیتی رکن اصلی نظام آموزشی، در شرایط بحرانی و تهدیدآمیز می‌باشد.

روش: با روش‌های بحث متمرکز گروهی، مصاحبه نیمه ساختارمند و پرسشنامه محقق ساخته، داده‌ها در ۱۵ محور شناسایی و در هر محور، ضمن مراجعه به نظرات خبرگانی و مطالعات بومی، تبیین اجمالی موضوع، ترسیم ابعاد و رهیافت تحقق ارائه شد.

یافته‌ها: مهمترین مسئولیت‌های اخلاقی- معنوی استادان در بحران‌ها و شرایط غیرعادی، از قبیل رسالت ارزشمند و اخلاق محور استادان در تحولات فرهنگی و اجتماعی،عدالتخواهی، هدایت مسئولانه و صیانت از فراگیران، تدابیر هوشمندانه برای تداوم فعالیت‌ها وپیشگیری از رکود و افت تحصیلی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مشارکت و ایفای نقش کلیدی در کنترل بحران، روشنگری ابعاد بین‌المللی اتفاقات و بحران‌ها، تلاش و تدبیر برای تأمین، حفظ و ارتقای ابعاد اجتماعی، روانی و معنوی سلامت، تبیین و تحقق عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، امید بخشی و امیدآفرینی و پیشگیری از انفعال، رواج روحیه یأس، تحلیل بحران و رهیافت خروج از آن، تحلیل و ارائه شده است. ایفای نقش الگوی اخلاقی و عملی (در همه شئون زندگی، علمی، شغلی و اجتماعی)، برای فراگیران و سیاست‌گذاران معرفی و شناساندن الگوها، پاسخگویی به سؤالات، رفع شبهات، و کمک به تنویر افکار و پرورش اندیشه خلاق فراگیران، ترویج آزاداندیشی و نقدپذیری، از دیگر یافته‌های مطالعه است.

نتیجه‌گیری: رسالت استادان در تربیت اخلاقی و معنوی فراگیران آموزش عالی سلامت، و هدایت جریان‌های اخلاقی و معنوی دانشگاه و جامعه، در همه شرایط خطیر و در بحران‌ها و شرایط غیرعادی حیاتی و سرنوشت‌ساز است.

در تحقق مسئولیت‌های ارزش محور اخلاقی و معنوی استادان، «تعلیم و تربیت»، «تهذیب و تزکیه»، «دانایی و توانایی»، «مسئولیت‌شناسی و پاسخگویی»، و «اخلاق و معنویت»، اموری لازم و ملزوم، همزاد و همراه، به شمار می‌روند.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، استاد، بحران، تربیت اخلاقی، سلامت معنوی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

مقدمه

معلمی‌شغل انبیـای الهـی اسـت. مسـئولیت والای تعلـیم و تربیـت، ذات حقیقی‌اش «انسان‌سازی» است و دانشگاه به تعبیر امام خمینی "ره" کارخانـه انسان‌سازی است. رسالت معلمان در تربیت اخلاقی، معنوی، علمی، و حرفه‌ای فراگیران، سرنوشت‌سازترین مسئولیت‌های ممکن در جامعه است. این رسـالت در حوزه سلامت از شأن و منزلت حیاتی برخوردار است و سرنوشـت سـلامت جامعه، مرهـون مسـئولیت‌شناسـی، تـدابیر و ابتکـارات اسـتادان و تـلاش‌هـا، خلاقیت‌ها، ارزش‌آفرینی‌های فراگیـران اسـت. در منظومـه بنیـادین ارزشـی و فرهنگی آموزش عالی، تعهدات اخلاقی-معنوی، آموزشی-فرهنگـی، سیاسـی-اجتماعی و استادان و وظایف ذاتی آموزشی-آفرینشـی، سیاسـی-اجتمـاعی، و فرهنگی-پرورشی فراگیران، در همه شرایط باید تسری و تداوم داشته باشد و در معرض آسیب و رکود یا تعطیلی، در شرایط بحرانی و تحمیلی و غیرعادی قـرار نگیرد. این مطالعه با بهره‌گیری از تجارب ارزشمند منتخبـی از صـاحبنظران و نگاشته‌های فاخر بومی و منابع منتخب بین‌المللی، این مسئولیت‌ها را بازشناسی و تسری و تداوم آنها را در شرایط بحرانی مرور نموده است.

نکواندیشان دوسـت‌داشـتنی و اثرگـذار، معلمـی‌را وظیفـه و رسـالتی مقدس می‌دانند، و بدون دل مشغولی به مال و جاه، در ایفای نقـش‌هـای بـدیع آموزشـی و پژوهشـی و رسـالت پیامبرگونـه تربیتـی و پرورشـی، ارزش‌آفرینی نموده، نهال شادکامی و شکوفایی را در نهاد فراگیران غـرس می‌نمایند. از گرمای وجودشان شادی، آرامش و امیـد در جـان شـاگردان جاری و ساری می‌شود. نام و یاد و خاطره معلمان و استادان بلندمرتبه‌ای که با هنرمندی جانانه خود، فضیلت‌های جاودانه خلق نمودند، در صحیفه دانش و هنر جاودانه خواهد ماند.

دانشگاه نهادی است که از لحاظ فرهنگی و اجتماعی پویایی داشته و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن بر جامعه به اثبات رسیده است. دانشـگاه در دوران قبـل از انقـلاب و بعـد از انقـلاب مهـم‌تـرین مرکـز تحـولات و کشاکش‌های فرهنگی، سیاسی و فکری بوده است(۱). در زمان حاضر هم تحولات فرهنگی و اجتماعی در دانشگاه بسیار زودتر از جامعه نمـود پیـدا می‌کند؛ زیرا دانشگاهیان بیشتر گروهی از جامعه هستند که با آگـاهی بـر ضرورت پویایی فرهنگ در تعاملی فعال تـلاش و زمینـه رشـد فرهنـگ را متناسب با زمان فـراهم و از میـراث فرهنگـی نیـز صـیانت مـی‌کننـد. در اسنادبالادستی کشور از جمله نقشه جامع علمی کشور نیز آمده است کـه دانشـگاه عـلاوه بـر نشـر دانـش، علـم و فنـاوری، محـل تـرویج فرهنـگ آزاداندیشی، خردورزی، نقادی و نقدپذیری علمی نیز می‌باشد (۲).

نظام‌های آموزشی از جمله نظـام‌هـای آمـوزش عـالی، بایـد برنامـه‌هـای آموزشی متناسب با نیازهای دانشی، نگرشـی و مهـارتی دانشـجویان را تـدوین کنند تـا آنهـا را بـرای کـنش و واکـنش در ابعـاد محلـی، ملـی، منطقـه‌ای و بین‌المللی و در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آماده کننـد. این مهارت‌ها افراد را برای داشتن زنـدگی اجتمـاعی مسـئولانه و مبتکرانـه در جهت استقرار عدالت اجتماعی و انسـجام اجتمـاعی آمـاده و رفتـار و عملکـرد مورد انتظار از آنان در شرایط بحرانی را، به بهترین وجه هدایت می‌کند.

پیشینه

علامه طباطبایی می‌فرماید: (خداوند) در سوره «جمعـه»، آیـه ۲، مسـئله تزکیه را قبل از تعلیم کتاب و حکمت،و در دعای حضرت ابراهیم (بقـره: ۱۲۹)، تعلیم کتاب و حکمت را جلوتر از تزکیه ذکر فرموده است. .... در مقـام توصـیف تربیت مؤمنان توسط رسول خدا صلی‌الله علیه و آلـه، تزکیـه مقـدم بـر تعلـیم علوم حقه و معارف حقیقیه است. اما در دعای حضرت ابراهیم (ع) که تنها دعـا و درخواست بوده، .... در عالم تحقق و خارج، اول علم پیدا می‌شود بعـد تزکیـه؛ چون تزکیه از ناحیه عمل و اخلاق تحقق می‌یابد. پس اول باید به اعمال صالح و اخلاق فضیله عالم شد و بعد به آنهـا عمـل کـرد (طباطبـایی، ۱۳۶۸، ج ۱۹ ص۲۴۷). علامه طباطبایی با دقت بالای علمی خـود بـه تناسـب آیـات قـرآن کریم، به مبانی و ارکان تعلیم و تربیت پرداخته اسـت. معرفـت بشـری از نظـر علامه نه تنها واقع‌گرایانه است؛ بلکه با مفاهیم ذهنی اعتباری تکمیل می‌شـود. علم از نظر علامه هم حصولی است و هم حضوری. معلـم و شـاگرد در مکتـب علامه طباطبایی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند که ادب و احترام جـزء لاینفـک جریان ارتباطی آنهاست. روش تدریس مبتنی بر دیدگاه علامه ناظر به واقعیـت بیرونی و قراردادهای درون ذهن است و در نهایت، تشویق و تنبیـه بـه عنـوان ابزار رشد مورد تأیید علامه است (۳).

علامه محمدتقی جعفـری بـا ارائـه الگـوی «حیـات معقـول» بـه عنـوان اصلی‌ترین هدف جامعه بشری، وظیفه تعلـیم و تربیـت را زمینـه‌سـازی بـرای انتقال از حیات معمول به حیات معقول می‌داند کـه از طریـق دو رویـه مهـم، یعنی «علم» و «دین» امکان پذیر است. در این زمینـه، نظـام تعلـیم و تربیـت باید با رویکردی مبتنی بر عقلانیت به هر دو رویه در حد اعتـدال بپـردازد و بـا ارائه راهکارهای اثربخش، به تعمیق معرفت افراد همت گمارد و با بهره‌گیـری از حس کنجکاوی و تقویت روح پرسشگری در متعلّمان و توجه ویـژه بـه مقولـه «هنر»، مقدمات تحقق ایده «حیات معقول» را در جامعه فراهم آورد (۴).

از دیدگاه دکتر علی شریعتمداری، مهمتـرین هـدف تربیـت اسـلامی پرستش خدای یگانه (تقوا) و در مراتب بعـدی حکمـت، عـدالت‌خـواهی، تکامل انسان، برادری و همکاری، دوستی با ملـل دیگـر، پـرورش نیـروی تفکر، پرورش روح اجتماعی، و پرورش شخصیت اخلاقی می باشد (۵). این شخصیت معتقد است «وظیفه معلم هدایت فعالیت فراگیران و پاسخگویی به اشکالات و ابهامات آنهاست.با به‌کارگیری این روش، فراگیران به‌تدریج با شیوه منطقی مواجهه با مسایل آشنا می شوند و پیروی از عقل و دوری از تعصب در آنها تقویت می‌شود. همچنین به لحاظ تربیتی یاد می‌گیرند کـه چگونه احساسات خود را مهار و رابطـه‌ای معقـول، سـنجیده، صـمیمانه و مشارکت‌جویانه با دیگران برقرار کنند» (۵).

کرمی و همکاران ویژگی‌های اخلاقـی در بافـت عمـل تربیتـی را بـر

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

الگوانگاری مربیان/ استادان و مدیران آموزشی دانشگاه، مؤثر و دارای نقش تعیین‌کننده دانستند (۷). در این مطالعه ۱۸ عامل از ویژگی‌های اخلاقی استادان، به این شرح شناسایی شد: توکل، تقوا، حسن خلق، صداقت، سعه‌صدر، شخصیت چند بعدی، گشودگی، ثبات شخصیتی، سخت‌کوشی، تعهد، بصیرت، تعالی معنوی، روحیه خدمت‌گزاری، تکلیف‌گرایی، حق‌مداری، وجدان‌مندی، وظیفه‌شناسی، و شجاعت.

علیزاده اقدم و همکاران خاطرنشان ساختند که تعمیم و گسترش ارزش‌های حاکم بر رفتار علمی و حرفه‌ای در همه سطوح دانشگاهی می‌تواند موجب افزایش التزام اجتماعی استادان و دانشجویان و اعتماد بیشتر جامعه به دانشگاهیان، و سلامت ارتباطات علمی و فعالیت پژوهشی شود (۸).

آذر و همکار مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با بحران کرونا را شامل شش مؤلفه به شرح ذیل معرفی کرد: شناسایی تغییرات (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، فناوری و زیست‌محیطی)، افزایش دانش اجتماعی، استقرار مدیریت بحران (با هدف توسعه مشارکت‌پذیری)، ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر (سازگار با تحوالت محیطی)، داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و مؤثر با جامعه و ابعاد اجرایی و ارائه راهکار (۹).

تحقیقی در دانشگاه مازندران نشان داد مهارت‌هایی که آموزش عالی پرورش می‌دهد، بیشتر به سمت دانش نظری گرایش داشته و دانشجوها را به افزایش محفوظات هدایت می‌کند مهارت‌هایی نظیرتفکر انتقادی، حل مسئله، مشارکت، تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری در دانشجویان چندان پرورش داده نمی‌شود و حتی اعضای هیئت علمی نیازی به آگاهی از مهارت‌های فوق احساس نمی‌کردند و معتقد بودند این مهارت‌ها مختص رشته‌های خاص مانند علوم تربیتی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی و حقوق است و حتی بیان می‌کردند اگر در کلاس درس به مهارت‌هایی مانند مسئولیت‌پذیری، تفکر انتقادی، تصمیم‌گیری،مشارکت و حل مسئله پرداخته شود از هدف اصلی که ارائه مفاهیم تئوریک و دانش تخصصی به دانشجویان است دورخواهیم شد(۱۰).

در تحقیقی که به صورت مصاحبه با استادان علوم اجتماعی دانشگاه‌های تهران انجام گرفت نشان داد استادان نسل اول بیشتر به انتقال دانش با راعایت معیارهای اخلاقی پایبند بودند و این امر را درحد شاگردپروری به انجام می‌رساندند ولی امروزه به دلیل تغییر آیین‌نامه ارتقا علمی و در حاشیه رفتن امتیازات آموزشی نسبت به پژوهشی و عدم ارزیابی مناسب آموزش استادان و ازطرفی پیشرفت فناوری اطلاعات و دسترسی دانشجویان به منابع علمی، شاگردپروری به کاهش استادپذیری رسیده است و استادان نسل جدید تعاملات چهره‌به‌چهره کمتری با دانشجویان دارند و همین تعاملات اندک هم نه برای کسب دانش و اخلاق بلکه برای کسب نمره انجام می‌گیرد(۳). استادان برای نقش‌آفرینی بیشتر در هدایت و راهنمایی فراگیران باید در ترمیم ارتباطات صحیح میان خود و دانشجویان تلاش مضاعفی داشته باشند.

در پژوهشی که در بین فارغ‌التحصیلان مقطع دکتری دانشگاه‌های دولتی و آزاد داشتند به این نتیجه رسیدند که دانشگاه ایرانی در وظایف اصلی خود دچار قصور اساسی است، عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی در آن کاهش یافته است، بین مؤسسات مختلف آموزشی عالی دیدگاه تبعیض‌آمیز وجود دارد و دانشگاه در ایجاد امکانات برابر برای همه ناکام مانده و در برقراری ارتباطات مؤثر برون‌مرزی ناموفق بوده است(۱۱).

در مطالعه علیزاده اقدم و همکاران متغیرهای سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام گروهی و تولید علمی، تأثیر مثبتی بر میزان پایبندی به اخلاق علمی در بین استادان دانشگاه مورد مطالعه نشان داد. در این مطالعه رابطه بین «اخلاق علمی» با «سرمایه اجتماعی»، قوی‌تر از رابطه بین «مشارکت و یا میزان تولید علمی با اخلاق علمی» نشان داد (۸).

روش

این مطالعه به روش ترکیبی انجام گرفته است. با مرور مطالعات ومنابع موجود، محور های تربیتی و اخلاقی استادان استخراج شد. سپس طی مصاحبه‌های نیمه ساختارمند و در جلسات بحث گروهی محورها بررسی و اصلاح شد. فهرست محورها در اختیار بیش از ۳۰ فرد صاحبنظر و خبره قرار گرفت تا با دادن امتیاز به روش لیکرت محورهای دارای اولویت بالاتر مشخص گردد. در انتهای فهرست، سؤال باز گذاشته شد تا چنانچه افراد محور اولویت‌داری مدنظر دارند که درفهرست نیامده است؛ اضافه نمایند. علاوه بر احصای محورهای اولویت‌دار، تحلیل محتوایی اکتشافی نظرات افراد هم انجام گرفت. در مرحله بعد با استفاده از نظر خبرگان و مطالعات بومی، تبیین اجمالی، ترسیم ابعاد هر محور و راهکارهای تحقق آن تشریح گردید.

یافته‌ها

مهمترین مسئولیت‌های اخلاقی- معنوی استادان در بحران‌ها و شرایط غیرعادی، به‌ترتیب اهمیت به این شرح شناسایی شد:

«رسالت در تحولات فرهنگی و اجتماعی (ثبات یا تغییر یا اصلاح ارزش‌ها)»؛

هدایت مسئولانه و صیانت از فراگیران، تداوم فعالیت‌ها و راهنمایی سایر عوامل دانشگاهی

آزاداندیشی، ابراز عقیده و گفتمان سیاسی-اجتماعی سالم و ابراز نقد و نظر، در فضای امن دانشگاهی، بدون اختلال در روندهای آموزشی- پژوهشی و با التزام به تداوم مأموریت و خدمات دانشگاه، از ویژگی‌های ممتاز و افتخار آفرین و ارزش محور دانشگاه است، و در تاریخ معاصر همواره جریان داشته است. در شرایط غیرعادی، به‌ویژه در بحران‌های اجتماعی که به فضاهای دانشگاهی تسری می‌یابد، احتمال آسیب‌پذیری

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

آموزشی-پژوهشی، فرهنگی-اجتماعی، و معنوی-روانی- جسمانی، دانشگاهیان و سایر ذی‌نفعان دانشگاهی افزایش می‌یابد. شایسته است استادان با نقش‌محوری خود و با تدابیر داهیانه از سلامت دانشجویان و سایرین صیانت و از تزلزل جایگاه و منزلت اجتماعی دانشگاه و رکود فعالیت‌ها، پیشگیری و خسارت‌های احتمالی و حوادث ناخواسته، به‌ویژه تأخیر یا لغو برنامه‌های آموزشی را به‌سرعت جبران کنند. تعامل با مدیران و مسئولان حفاظت و امنیت دانشگاه و تبیین ارزش‌های دانشگاه، فضای این‌گونه نشست‌ها و فعالیت‌ها را زیباتر خواهد ساخت.

راهنمایی و روشنگری در ابعاد بین‌المللی اتفاقات و بحران‌ها و تعاملات عزتمند بین‌المللی

ثبات سیاسی-اجتماعی و برقراری امنیت و سلامت، لازمه پیشرفت و تداوم آهنگ پرشتاب توسعه علم و فناوری در جامعه است. دانشگاه و سکانداران هدایت‌گری آن، یعنی استادان، در تداوم تلاش‌های علمی و پیشرفت‌های فناوری و نیل به عزت و افتخارات ملی، نقش کلیدی بر عهده دارند. در بحران‌های اجتماعی، امکان سوء استفاده و دخالت‌های ناروای دشمنان و بیگانگان، افزایش می‌یابد. روشنگری و افشای ماهیت این نوع دخالت‌های استکباری، از وظایف ذاتی اندیشمندان دانا و بصیر می‌باشد. لازمه این رسالت خطیر ملی، آگاهی از جریانات بین‌المللی و راهبردهای پیچیده استکباری، برای تأمین اغراض منفعت‌طلبانه و تحقیرآمیز و غیرانسانی، علیه ملت و منافع ملی کشور، می‌باشد. در تجربیات اخیر دشمنان ملت، حتی از نشریات برجسته و پر مخاطب علمی بین‌المللی، نیز بر علیه نظام علم و فناوری و سلامت کشور، استفاده کرده‌اند. ارائه پاسخ‌های عالمانه، افشاگرانه و مستدل و مبتنی بر شواهد، برای خنثی نمودن توطئه‌های خائنانه و نیات شوم دشمنان، برای توقف پیشرفت‌های علم و فناوری، به‌ویژه در حوزه حیاتی سلامت، بطریق اولی در حیطه رسالت استادان است.

مدیریت هوشمندانه و علمی‌در بهره‌برداری از فناوری اطلاعات و فضای مجازی

فناوری اطلاعات در شرایط جاری، از زیرساخت‌ها و ابزار مهم و مورد نیاز کمابیش همه نظام‌های آموزشی است و در سلامت اهمیت بیشتری دارد. این فناوری در شرایط بحرانی، هم در معرض آسیب و هم در مضان سوءاستفاده قرار می‌گیرد. به موازات افزایش وابستگی‌ها به آن، ارزیابی و شناخت مخاطرات مربوط و نحوه آمادگی برای مدیریت این تهدیدات، از اهمیت فراوانی برخوردار است . موارد ذیل در زمره تهدیدها و مخاطرات مرتبط با مدیریت فضاهای مجازی در شرایط بحرانی است: دسترسی آسان، عملیات متمرکز، مبادله حجم بالای اطلاعات، فعالیت مستمر و شبانه‌روزی، در معرض دید بودن، پخش سریع اطلاعات، هکرها و حملات و خرابکاری‌های اینترنتی، بحران‌های اینترنتی، تخریب زیرساخت‌های مرتبط، تحریم محصولات و خدمات مرتبط، جنبه‌های اخلاقی و قانونی مرتبط با نقض حریم‌های خصوصی و مالکیت معنوی اطلاعات، و .... (۱۲). از کاربردهای مهم فناوری اطلاعات در دانشگاه، آموزش‌های مجازی است. این شیوه آموزشی که در دوره همه‌گیری کرونا فراگیر شده است، باید با درنظر گرفتن تمامی جوانب دنبال شود. توسعه یادگیری الکترونیکی، با رعایت عدالت آموزشی و ایجاد فرصت‌های مختلف آموزشی نیازمند حمایت و تأمین ملزومات مورد نیاز است (۱۳).شیوه ارائه آموزش از طریق فضای مجازی، که در دوران همه‌گیری کرونا بسیار فراگیر شد، برای بسیاری از استادان تجربه‌ای نامطلوب بوده، و در زمینه‌هایی نظیر نحوه یادگیری، خلاقیت، فعالیت، و توانمندی دانشجویان، پیامدهای نامطلوب داشته است(۱۴). رکود و تعطیلی یا تحت‌الشعاع قرار گرفتن آموزش‌هایی که باید به صورت حضوری و یا مهارت‌آموزی برگزار شوند، و جایگزینی آنها با آموزش‌های مجازی، پدیده‌ای کمابیش نوظهور و تهدید کننده است که باید در سطوح کلان برنامه‌ریزی آموزشی مورد توجه قرار داشته باشد. در تجربه دوره همه‌گیری ویروس کووید-۱۹، این تهدید طیف وسیعی از آموزش عالی را تحت‌الشعاع قرار داد و نظام آموزش عالی برای جبران آن تدابیر چندان مؤثری اتخاذ نکرد. تبعات نامحسوس و گاهی علنی و محسوس، این پدیده در آموزش بالینی که آموزشی حضوری، شهودی، مهارتی و عملیاتی است، به مراتب بیشتر بوده است. شایسته است با بهره‌گیری از تجربیات بحران کرونا و دستاوردهای و تجارب مفید داخلی و بین‌المللی، تدابیر لازم برای بحران‌های قابل پیش‌بینی در آینده، اتخاذ شود.

روشنگری در تبیین نقش کلیدی دانشگاه در پیشگیری و کنترل بلایا، بحران‌ها، همه‌گیری‌ها، تهدیدات نوپدید و نظایر آن

نظام سلامت در شرایط بحرانی حوادث و بلایا، با مسئولیت‌های حیاتی، چالش‌ها و مسائل اخلاقی، معنوی، و اجتماعی متعددی مواجه می‌شود. استادان دانشگاه، علاوه بر مسئولیت‌پذیری و عملکرد شایسته حرفه‌ای و اجتماعی، به عنوان الگوهای الهام‌بخش اخلاقی نیز، در کانون توجهات قرار دارند (۱۵). در این شرایط امکان نقض حقوق و نارسایی رسیدگی به افراد آسیب‌پذیر (کودکان، زنان، معلولان، مهجوران، زندانیان، معتادان، افراد متعلق به گروه‌های پایین اجتماعی و اقتصادی، و نظایر آنان) بیشتر است (۱۶).

بعضی از مؤلفه‌های مدیریت بلایا و بحران‌ها، با نقش‌آفرینی داهیانه استادان آموزش عالی سلامت، به شرح ذیل ارائه شده است (۱۶):

- مشارکت در تدوین کدهای اخلاق پزشکی در بحران و بلایا، اهتمام برای آموزش و اجرا و نظارت بر حسن اجرای آنها؛
- آموزش شیوه‌های استاندارد پیشگیری، آمادگی، اقدامات امدادی و درمانی، به‌ویژه مهارت‌آموزی در میادین واقعی؛

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.22034/6.3.2]

- مشارکت در تحقیقات مرتبط با سلامت در بحران‌ها و بلایا؛
- تعیین اولویت‌ها و اختصاص منابع به‌صورت‌عادلانه؛
- مقاومت در برابر فشارها و اقدامات غیراخلاقی، نژادپرستانه و نظایر آن؛
- فرهنگ‌سازی، الگوسازی، معرفی الگوهای الهام‌بخش و اخلاقی در حوادث و بلایا، نظیر شهیدان دفاع مقدس و مدافع سلامت؛
- مدیریت‌اخلاق‌محور اطلاعات سلامت و رعایت امانت‌داری، رازداری، الزامات قانونی و سایر موازین اخلاقی در گزارش‌دهی اقدامات؛
- بزرگواری و حسن‌نیت نسبت به همکاران در شرایط استرس و دشوار
- توجه به بهداشت روانی، ایمنی و نیازهای سلامتی خودوهمکاران و مراجعان؛
- اطلاع‌رسانی مسئولانه عمومی از طریق رسانه‌ها و رعایت قواعد اخلاقی و حرفه‌ای در پاسخگویی به افکار عمومی و ثابت قدم بودن اخلاق‌محور در مواجهه با جو فشار رسانه‌ای و شرایط مشابه؛
- بزرگواری و حسن‌نیت نسبت به همکاران در شرایط پراسترس و دشوار؛
- مدل‌سازی تجربیات مهم ملی، نظیردفاع‌مقدس و همه‌گیری ویروس‌کرونا؛
- گفتمان‌سازی علمی برای مبادله تجربیات و دستاوردها و نقد و اصلاح عملکردها و ....؛

عدالت‌خواهی، به‌ویژه عدالت آموزشی، احقاق حقوق عمومی، و صیانت از حقوق سلامت مردم

امکان ارتکاب بی‌عدالتی در بحران‌های اجتماعی و شرایط غیرعادی بیشتر است. امام علی(ع) در منشور حکومتی نامه به مالک اشتر نخعی، فرموده‌اند «... باید محبوب ترینکارها در نزد تو، کارهایی باشد که با میانه‌روی سازگارتر و با عدالت دمسازتر و خشنودی رعیت را در پی داشته باشد، زیرا خشم توده‌های مردم، خشنودی نزدیکان را زیر پای بسپرد، و حال آنکه، خشم نزدیکان اگر توده‌های مردم از تو خشنود باشند، ناچیز گردد....». عدالت آموزشی از پرچالش‌رین مباحث در آموزش و ارائه مراقبت‌ها و خدمات سلامت است و به تعاملات، رفتارها و شیوه‌های عملکردی مبتنی بر انصاف، برخورد منصفانه و بدون جانبداری، راهنمایی مناسب با توانایی نهای دانشجویان، ارزیابی و ارائه امتیازهای واقعی و نظایر آن اشاره دارد. عدالت‌محور شدن در ساختار و فرآیندهای آموزشی از ضروریات و کلید تحقق عدالت اجتماعی است. رعایت عدل و انصاف در تعاملات آموزشی و مسئولیت‌های دانشگاهی، سهم قابل توجهی در توسعه آموزش و ارتقای سطح تحصیلات افراد دارد (۱۷).

عدالت آموزشی شامل، عدالت در منابع (درونداد)، عدالت در فرآیند و عدالت در پیامد فعالیت‌های یاددهی –یادگیری، در کانون توجهات مسئولان آموزشی قرار دارد. عدالت آموزشی زمانی محقق می‌گردد که از طریق درون دادها و فرآیندهای جاری در محیط آموزشی، یادگیرندگان قادر باشند به پیامدها یا همان هدف غایی دست یابند. یکی از مؤثرترین راههای تحقق عدالت آموزشی، تأمین فرصت‌های یکسان برای دسترسی عموم افراد جامعه است. در واقع عدالت آموزشی به مهیاسازی فرصت‌های برابر، متناسب با نیازهای ویژه هر فرد اشاره دارد؛ زیرا افراد در دانش، مهارت، توانایی، انواع یادگیری و پیشینه فرهنگی و نیازهای آموزشی‌شان با هم متفاوت‌اند. منظور از فرصت برابر جلوگیری، حذف یا کاهش تبعیض بین افراد از لحاظ جنسیت، نژاد، وضعیت جسمانی، سنی، زبانی، طبقه اجتماعی است(۱۸).

نقش‌آفرینی در حل تعارضات ذی‌نفعان دانشگاهی (مردم، یا نخبگان، مدیران یا فعالان سیاسی .....)

تعارض میان منافع افراد در تعاملات اجتماعی و به‌ویژه در بحران‌ها تهدیدی مهم و مخرب است. شناخت تعارض منافع به عنوان مهم‌ترین ریشه وقوع فساد از اهمیت بسیاری برخوردار است.این آفت زمینه‌ساز فساد و هدر رفت منابع عمومی است و مردم را نسبت به دولت و بخش عمومی بی‌اعتماد می کند (۱۹). نقش آفرینی استادان با شناخت از ابعاد این تهدید و مصادیق آن، تلاش برای تداوم مراقبت‌ها و خدمات و پیشگیری اخلاق محور و از عوامل مخدوش‌کننده اعتماد جامعه نسبت به خدمتگزاران سلامتاست. محور مراقبت‌ها و خدمات سلامت در همه شرایط، بویژه در بحران‌ها و شرایط اضطراری و بلایا، مردم و منافع سلامت جامعه و آحاد آن می‌باشد. هر نوع منفعت که در راستای این ضرورت غایی و نهایی نظام سلامت قرار نداشته باشد، باید اجتناب شود. در بحران‌ها گاهی شرایط خطیری شکل می‌گیرد، گاهی منافع و درخواست‌های نخبگان، مدیران، فعالان سیاسی-اجتماعی، افراد مهم و تأثیرگذار، همکاران، بستگان و مانند آنها، در تضاد و مخالفت با مصالح سلامتی بیماران و آسیب دیدگان و عموم مردم قرار می‌گیرد. رفتار اخلاق محور و شایسته و بایسته و رسالت خطیر استادان، در همه این موارد، توصیه به رعایت مصالح عمومی و اجتناب از هر نوع رفتاری است که مصالح سلامت عمومی و افراد و به‌ویژه اقشار آسیب پذیر را به مخاطره اندازد(۱۹).

اتخاذ تدابیر هوشمندانه برای تداوم و ارتقای تحقیقات و فناوری‌های ضروری، ارتباط با صنعت، کارآفرینی، و پیشگیری از رکود

رکود یا توقف تحقیقات، از آسیب‌های مهمی است که در شرایط بحرانی، جریان پیشرفت و تعالی و تولید علمی را در معرض تهدید جدی قرار می‌دهد. استادان و سایر مجریان تحقیقات دانشگاهی برای پیشگیری از این تهدید، با تدابیر لازم را اتخاذ و از جریان تحقیقات در شرایط بحرانی و غیرعادی پیشگیری کنند. پیش‌بینی‌ساز و کارهای قانونی مناسب برای مشخص کردن نقش و سهم دانشجویان و استادان در تولید آثار پژوهشی می‌تواند از اسامی افرادی که در آثار علمی نقشی نداشته اند جلوگیری کند. همچنین برای مقابله با تعارضات ذی‌نفعان، در دانشگاه باید محلی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.22034/6.3.2]

برای شنیدن صداهای خفته و اعتراضات دانشجویان با تأمین ساختارهای پاسخگویی مناسب، درنظر گرفته شود(۲۰).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تلاش برای ارتقای سلامت اجتماعی و تبیین و تحقق عوامل اجتماعی سلامت

سلامت اجتماعی از ابعاد مهم سلامت انسان و از مهم‌ترین مسائل آن، موقعیت‌های اجتماعی است که مؤلفه‌های سلامت اجتماعی در آن‌ها بروز می‌یابد. بحران‌های اجتماعی و شرایط غیرعادی، یکی از این موقعیت‌های خطیر است. پسندیده خاطرنشان ساخت که با برنامه‌ریزی متمرکز بر کنش فردی، واکنش به رفتار دیگران و تنظیم رفتار درباره اصل تعامل، می‌توان سلامت اجتماعی را ارتقا داد. وی موقعیت‌های اصلی (به صورت بولد) و مفاهیم سلامت اجتماعی (داخل پرانتز) را به شرح زیر طبقه‌بندی نمود (۲۱):

- **داشته‌های دیگران** (حرمت یا حریم اجتماعی، عزت و منزلت اجتماعی)
- **ضعف و محرومیت دیگران** (تعاون اجتماعی، مواسات اجتماعی، انصاف اجتماعی، ایثار اجتماعی، دلرحمی یا رحمت اجتماعی)
- **سرنوشت دیگران** (خیرخواهی اجتماعی یا نصیحت، واداری و بازداری اجتماعی)
- **خوبی دریافت شده یا ادراک شده** (قدردانی اجتماعی)
- **بدی دریافت شده یا ادراک شده** (گذشت اجتماعی، بردباری اجتماعی)
- **منزلت ادراک شده** (فروتنی اجتماعی)
- **عواطف بین فردی در رابطه** (محبت اجتماعی، الفت اجتماعی، رحمت اجتماعی، اخوت اجتماعی، خانواده اجتماعی)
- **پیمان‌ها و قراردادهای اجتماعی** (وفاداری اجتماعی، صداقت و امانتداری)
- **شکل و قالب ارتباط** (آداب اجتماعی، حسن خلق)
- **هیجان ارتباط** (نشاط اجتماعی)

عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر سلامت، ریشه بی‌عدالتی‌ها در تأمین سلامت افراد جامعه می‌باشند. این عوامل، در ابتلابه بیماری‌های واگیر و غیرواگیر جامعه نقش داشته و شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، زیست محیطی، اجتماعی و سیاسی است. سلامت مردم خیلی بیش از اینکه به مراقبت‌های پزشکی متکی باشد به عوامل و پدیده‌های اجتماعی ارتباط دارد (۲۲). برای نیل به عدالت در سلامت توجه به تعیین‌کننده‌های اجتماعی سلامت، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اهتمام برای ارتقای سلامت اجتماعی جامعه و آحاد آن ضروری است و در بحران‌ها و شرایط غیرعادی، مسئولیت استادان آموزش عالی سلامت، در این راستا محوری و در مصداق دانشجویان و سایر دانشگاهیان سرنوشت‌ساز است. توجه به نیازها و انتظارات جامعه یک مسئولیت اجتماعی برای استادان و گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها است. شناسایی نیازها و چالش‌های اجتماعی در شرایط کنونی و در آینده و تطبیق برنامه‌های آموزشی برای پاسخگویی به آنها و آشنا ساختن دانشجویان با تعیین‌کننده‌های اجتماعی سلامت به ارتقا سلامت اجتماعی کمک می‌کند (۲۳).

تلاش و مسئولیت‌پذیری در ارتقای سلامت روان و سلامت معنوی جامعه و آحاد آن

استادان در ارتقای سلامت روانی دانشجویان مؤثرند به نحوی که منش و روحیه علمی‌پژوهشی استادان و روحیات و اخلاق ایشان الگوی رفتاری برای دانشجویان است. بعلاوه نحوه تعاملات استاد و دانشجو، پذیرش و همدلی،آموزش و تشویق و در صورت لزوم ارجاع به مشاوران روان می‌توانند به ارتقای سلامت روانی و افزایش کیفیت زندگی ایشان کمک کنند (۲۴). سلامت معنوی، بعد مهم و مغفول سلامت است که در شرایط اضطراری، خلاء و کمبود آن افراد و جامعه را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهد. همانند ابعاد دیگرسلامت، عاملی تعیین‌کننده و اثر گذاراست. تقدیسی و همکاران خاطرنشان ساختند که در مواجهه با بلایا و گرفتاری‌ها از جمله کرونا باید با ارتقای سواد معنوی، نگرش و رفتارها را اصلاح کرد. عمل به دستورات دینی و تقویت ارتباط با خدای متعال از یک سو و برنامه‌ریزی و اقدامات علمی‌برای پیشگیری و درمان از سوی دیگر، هر دو وظیفه هستند(۲۵).

امیدبخشی و امیدآفرینی برای دانشجویان و سایر دانشگاهیان و پیشگیری از انفعال، رواج روحیه یأس

استادان چنانچه احساس مسئولیت داشته، متعهّد و مثبت‌اندیش و امیدوار باشند، و عزم و نیّت قاطع برای خدمت به کشور و مردم داشته باشند، روحیات و رفتارهای دانشجویان را بارور و هدفمند خواهند ساخت. اگر استاد معتقد به اصالت‌های میهنی و سرزمینی و مبانی دینی و انقلابی خودش باشد، روحیه امید و تلاش در دانشجو را برخواهد انگیخت. القای یأس و نا امیدی از مخرب‌ترین روش‌های دشمنان برای ایجاد توقف و رکود علمی و جلوگیری از شکوفایی استعدادهای جوانان و نخبگان دانشگاهی است. مقام معظم رهبری از این شیوه غیراخلاقی در دانشگاه‌ها به عنوان خیانت تعبیر کرده‌اند. امید به افراد حس عمیق امن بودن و قابل اعتماد بودن را می‌دهد و آنها را به سمت تلاش بیشتر برای دستیابی به موفقیت‌ها می‌کشاند. عوامل متعددی نظیر نارسایی‌های اقتصادی، التهابات اجتماعی، نگرانی‌های شغلی و معیشتی، تحریم‌های ظالمانه و تداوم بحران‌های اجتماعی، شرایط را برای تحمیل روحیه یاس و نا امیدی در بین دانشجویان و سایر دانشگاهیان فراهم می‌سازد. استادان در نقش هدایت‌گری پیامبرگونه، ضمن تحلیل منطقی و مبتنی بر شواهد نارسایی‌ها و ارائه راهکارهای مقابله و کنترل آن، رسالت دارند، روحیه

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

امید و امیدواری و تلاش و مقاومت را در دانشجویان زنده نگاه داشته، تقویت نمایند. تحلیل ارزشی و توصیه به آموزه‌های دینی و معنوی و معرفی الگوهای مقاوم و سخت کوش دانشگاهی که در شرایط دشوار، بن‌بست شکنی کرده، موجبات شکوفایی و پیشرفت را فراهم ساختند، می‌تواند مؤلفه‌ای امیدبخش در جامعه دانشگاهی محسوب شود.

التزام و اهتمام به رعایت موازین اخلاق پزشکی و حرفه ای و تداوم و ارتقای آن در همه شرایط، و پیشگیری از نقض آن، به‌ویژه در بحران‌ها

در منابع اخلاق اسلامی و اخلاق پزشکی بر ثابت بودن اصول و ارزش‌های اخلاقی تأکید شده است. در بعضی شرایط غیرعادی و بحرانی، زمینه‌هایی برای دگرگونی ارزش‌ها ایجاد می‌شود و این شرایط محیط‌های آموزشی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. تعطیلی طولانی کلاس‌های درس حضوری یا آموزش‌های بالینی، مهارتی و آزمایشگاهی در دوران همه‌گیری کرونا، از مثال‌های عینی این موضوع است. مجموعه ارزشی ناظر بر سلامت، در اولین گزاره سیاست‌های کلی سلامت توصیف شده است:«ارائه خدمات آموزشی، پژوهشی، بهداشتی، درمانی و توانبخشی سلامت براساس ارزش‌های انسانی و اسلامی و ....». بدیهی است که در بخش آموزش بالینی و بسیاری مصادیق دیگر آموزش عالی سلامت، جایگزینی آموزش‌های مجازی با تعالیم حضوری و شهودی و مسئولیت‌پذیری در محیط‌های ارائه مراقبت‌های سلامتی، ممکن نیست. در حوزه آموزش، این تعارض به این صورت قابل حل است که ضمن استفاده هوشمندانه و برنامه‌ریزی شده از آموزش‌های مجازی، بعد از بحران و برقراری شرایط مناسب، مجموعه دانشگاهی، خود را مکلف به جبران بداند و از فرصت‌های مغتنم بعدی برای تأمین ضرورت‌های آموزش (نظری، بالینی، مهارتی، آزمایشگاهی و نظایر آن) به صورت مکلف و مسئولانه استفاده کند. اغماض در این وظیفه نیز برخلاف اصول و ارزش‌ها و وظایف حرفه‌ای است.

تحلیل شرایط، ریشه‌یابی عوامل بحران و پیشنهادها، ابتکارها و رهیافت خروج از آن

در شرایطی که فضای لجام گسیخته مجازی و رسانه‌های معاند خارجی و عوامل فریب خورده یا خائن داخلی، بر کوره التهابات و اعتراضات اجتماعی می‌دمند و دعوت به تخریب و اغتشاش و تعطیلی و نا امنی و فقر و فلاکت می‌کنند، وظیفه نخبگان، خاصه استادان دانشگاه بسیار خطیر است. تنویر افکار عمومی و ارتقای شناخت و بصیرت دانشجویان، رسالت مهم و حیاتی استادان برای برون رفت از شرایط اضطراری و غیرعادی و بازگشت امنیت و سلامت به همه شئون زندگی اجتماعی و برقراری آرامش و تداوم فعالیتها و به‌ویژه در دانشگاه‌ها، مسئولیت مهمی است که جامعه علمی و دانشگاهی و استادان اندیشمند و بصیر و خدوم آن، برعهده دارد.

ایفای نقش الگوی اخلاقی و عملی (در همه شئون زندگی، علمی، شغلی و اجتماعی)، برای فراگیران و سیاست‌گذاران و نیز معرفی و شناساندن الگوها

در تفکر دینی هدف نهایی از همه مجموعه‌ها و نظام‌های تربیتی، حرکت به سمت مبانی توحیدی و رسیدن به قرب الهی است. آموزش عالی نیز نظامی حرفه‌ای است و استادان دانشگاه‌ها که مسئولیت تعلیم و تربیت دانشجویان را بر عهده دارند، باید از اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی آگاهی داشته و به آن پایبند باشند. گزیده‌ای از این ویژگی‌ها در کلام رهبری عبارتند از: «توأم بودن علم و ایمان، علم و تقوی، دانش و معنویت»؛ تربیت انسان‌های دلسوز، عالِم، صبور، مجاهد فی سبیل‌الله، «کاربلد و شجاع»؛ «پیشرفت علمی همراه با انضباط اخلاقی»؛ «برخورداری از خویشتنداری دینی، توأم با بصیرت سیاسی» و «تلاش برای ایجاد احساس هویت و افتخار». در منظومه فکری و اندیشه متعالی رهبری، استاد دانشگاه، امانت داری است که غیر از همه امانت‌ها، انسان، امانت اوست و برای ادای این امانت، باید از فضیلت‌های ممتازی برخوردار باشد و در کسب آنها، تلاش مستمر و خستگی ناپذیر داشته باشد.

پاسخگویی به سئوالات، رفع شبهات، و کمک به تنویر افکار و پرورش اندیشه خلاق فراگیران و ترویج آزاداندیشی و مهارت انتقاد مسئولانه و نقدپذیری

بعضی راهبردهای شایسته استادان، برگرفته از کلام بزرگان، خاصه مقام معظم رهبری، حسن ختام این نوشته است:

- از اعتمادبه‌نفس شخصی و اعتماد به نفس ملی، به عنوان یک ضرورت برخوردار باشد؛
- دانشجویان را «زمامداران فکر و علم و آینده کشور» بداند و از دسیسه‌های سلطه‌گران که می خواهند نسل جوان دانشجو را به «بی‌ایمانی، ولنگاری عقیدتی و هرزه پویی ذهنی» سوق دهند، مسئولانه مقابله کند؛
- جوان‌ها را مثل فرزندان خودش پرورش دهد؛
- دانشجو را باید هم متدیّن و هم دارای باورهای ملّی بار آورد؛
- در ایجاد بالندگی در دانشگاه از یک سو، و حراست از ارزش‌های انقلاب و اسلام در دانشگاه از سوی دیگر نقش‌آفرینی کنند؛
- برای ایجاد روحیه پژوهش و جویندگی در دانشگاه‌ها تلاش نماید؛
- مدافع خلاقیت و نوآوری و ابتکار باشد؛
- از جریانات جهان، آگاه باشد؛
- سیاست زده نباشد؛ که لازمه‌اش، دانستن سیاست است؛
- ارزش و اعتبار استاد، به شاگردان برجسته‌ای است که با اهتمام و تلاش وی، تربیت می‌شوند؛
- خستگی ناپذیر و برخوردار از تلاش دائمی باشد؛

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

- به سؤالات جدید، که خاصیت یک فکر عمیقِ همراه با اخلاص است، پاسخگویی داشته باشد؛
- محیط را برای دانشجو، محیط نشاط، امید و حرکت به جلو قرار دهد؛
- در محیط دانشگاه، در محیط درس، می‌تواند دانشجوی خودش را، هم از لحاظ دینی مؤمن بار بیاورد، هم از لحاظ میهنی، انسان علاقه‌مند به آینده کشورش و آینده میهنش و سرنوشت ملّتش بار بیاورد؛ می‌تواند او را امیدوار، باروحیّه، خوش‌بین، معتقد به مبانی نظام کشور بار بیاورد؛ می‌تواند هم عکس عمل بکند؛
- مرعوب و مغلوب تسلّط فرهنگ غربی نباشد؛ و از تحقیر و اهانت به فرهنگ میهنی و ملّی و خودی پیشگیری کند؛
- برای دانشجو، وقت بگذارد، در دانشگاه مکث داشته باشد، توقّف داشته باشد، حضور داشته باشد، نیازهای علمی دانشجو را برطرف کند، با دانشجو ارتباط برقرار بکند، صِرف رفتن و یک ادای تکلیفی به‌نحو اجمالی انجام دادن و آمدن نباشد؛
- شجاعت علمی داشته باشد و کار متراکم و انبوه و تلاش همه‌جانبه در گروه آموزشی برقرار کند؛
- حالت بی‌تفاوتی، بی‌اعتنایی، از سر واکردن و کلاس را به هر چه گذراندن، مطلقاً در یک استاد، قابل قبول نیست؛
- سخن استاد، نباید موجب دل‌زدگی و یأس دانشجوی جوان بشود؛ مَنِش استاد هم همین‌جور است؛
- محیط دانشگاه را کار اصلی خود و دلبستگی اصلی خود بداند؛ نه کار دوّم؛ نه کار فرعی و تبعی؛
- امید به آینده، امید به موفقیت و آینده‌نگری داشته باشد، زیرا یأس از آینده، سم مهلک همه فعالیت‌ها است؛ چه فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی، چه فعالیت‌های علمی و پژوهشی؛
- از ایجاد هر نوع احساس حقارت و واگرایی در دانشجویان پیشگیری، و آن را خیانت محسوب کند؛
- روحیه رقابت سازنده در فضای آموزشی، ایجاد نماید؛
- برجایگاه و نقش فرهنگ اسلامی و ایرانی در عناصر آموزشی تأکید داشته باشد؛
- به منابع داخلی و استعدادهای کشور، اعتماد داشته باشد؛
- برای ادامه پرشتاب حرکت علمی کشور، مراقبت جدی داشته و تلاش بی‌وقفه و پرشتاب برای پرکردن فاصله علمی کشور با قافله علم و دانش داشته باشد؛
- بر انطباق هرچه بیشتر فعالیت‌های علمی، با نیازهای کشور، اهتمام داشته باشد؛
- با سخن، رفتار و منش و نفوذ علمی خود، برای پرورش جوانانی «خوش روحیه، امیدوار، خوش‌بین، شجاع، آینده‌نگر، دارای ایمان و اعتمادبه‌نفس، معتقد به مبانی نظام، برخوردار از روحیه خدمت و پایبند به تعلقات معنوی و میهنی» استفاده بهینه نماید؛
- در شناخت تهدیدها، دشمن‌شناسی و توجه به نشانه‌های آن و مقابله با دشمن و شناخت مؤلفه‌های دشمن‌ستیزی اهتمام و آنرا ضروری بداند؛
- در گسترش فرهنگ نوآوری، به اعتبار ظرفیت عظیم دانشجویان، اهتمام داشته باشد؛
- منتقد و انتقادپذیر باشد، در انتقادها، مرز میان انتقاد سازنده و تخریب را بشناسد و رعایت و توصیه کند و انتقادهای عالمانه، سازنده و تند و تیز دانشجویان و نخبگان را با درایت بشنود و آن را مثبت تعبیر کند؛
- در عین داشتن روحیه نقادی با ارائه راهکارهای علمی و عملی موجبات امیدآفرینی به آینده را فراهم آورد (۳۰)
- علم نافع و مفید در موضوعات راهبردی و اساسی و کاربردی، را نیاز حتمی و فوری کشور بداند؛
- پیشرفت علمی، نوآوری در ماهیت دانش و زبان آن، آمیختن آموزش با اخلاق و تربیت نفسانی، همت گماشتن به دوگانه: فراگیری تازه‌های علمی، و اجتهاد و تولید علم، وظایف اجتماعی را وظیفه خود دانسته، به سهم خود در تحقق مصادیق آنها اهتمام داشته باشد؛
- در تجلیل از مجاهدات استادان و دانشجویان و دانشمندان شهید و ایثارگر و تکریم دانشمندان و استادان و دانش‌پژوهان کشور، همواره مراقبت و اهتمام داشته باشد.

بحث

در فرهنگ اسلامی، «تعلیم و تربیت»، تهذیب و تزکیه، «دانایی و توانایی»، «مسئولیت‌شناسی و پاسخگویی»، و «اخلاق و دینداری»، اموری لازم و ملزوم، همزاد و همراه، بشمار می‌روند. به اعتقاد علامه طباطبایی «کسی که خود را بنده خداوند نداند، هرگز نمی‌تواند به تربیت اخلاقی صحیح و کامل دست یابد». وی تربیت اخلاقی متکامل و متعالی را در گروی اعتقاد و محبت به خداوند، و نقش اصلی محبت را در فرایند تربیت اخلاقی، بسیار برجسته می‌داند(۲۶).

اخلاق تنها صفات و ملکات نفسانی را شامل نمی‌شود؛ بلکه همه رفتارها و ملکات انسانی قابل مدح و ذم و دارای رنگ ارزشی، را در بر می‌گیرد، خواه مربوط به رابطه انسان‌ها با یکدیگر، با خداوند، یا حتی رابطه انسان با طبیعت.«تربیت اخلاقی به معنای چگونگی به‌کارگیری و پرورش استعدادهای درونی انسان به‌منظور رشد و تثبیت صفات پسندیده اخلاقی (شکوفا کردن ظرفیت‌های اخلاقی) برای انجام دادن رفتارهای پسندیده و دوری از رذایل اخلاقی است، به‌گونه‌ای که این ویژگی‌ها برای انسان به‌صورت ملکه درآید(۲۷). کریمی نتیجه گرفته است که «تربیت اخلاقی، آموزش اطلاعات و انتقال پیام‌های اخلاقی نیست؛ بلکه فراهم کردن زمینه‌ای است برای واقعیت یافتن نیکی طبیعت انسان، پیدا شدن و به‌کار آمدن وجدان اخلاقی فرد تا او خود با تکیه بر درون‌مایه‌های

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]
[DOI: 10.22034/6.3.2]

فطری خویش، آنچه را خیر و فضیلت است، کشف کند» (۲۸). شهید مطهری معتقد است «انسان‌ها براساس فطرت، مسیر مشخصی را طی می‌کنند، مگر اینکه عوامل خارجی آنها را از مسیر منحرف سازند» (۲۹). شرایط بحرانی، و غیرعادی در جامعه، از اصلی‌ترین عوامل منحرف‌کننده از مسیر فطرت انسانی و ظهور و بروز رفتارهای ناهنجار است. استاد مطهری همچنین تربیت اخلاقی را شکوفا کردن گرایش‌های فطری اخلاق می‌داند به‌گونه‌ای که خواسته‌های فرد همیشه با خواسته‌های من علوی و نیمه ملکوتی وی هماهنگ باشد (۲۹).

نتیجه‌گیری

شایسته است استادان با تربیت دانشجویانی مقاوم، با عزم و اراده، با ایمان، دارای اعتماد به نفْس، کاربلد، کاردان، آگاه، عمیق، انقلابی، معتقد و مُباهی به هویّت ملّی خود، و متدیّن در عرصه‌های حیاتی «شاگردپروری» و «عالم‌پروری» نقش‌آفرین باشند. اولین و مهم‌ترین رسالت استادان آموزش عالی سلامت در بحران‌های اجتماعی و شرایط غیرعادی و بلایا پیشگیری از تهدیدات جانی و خسارات انسانی به عموم مردم و از جمله جامعه دانشگاهی است. در سطح استادان و دانشجویان دارای وظایف سلامت‌محور، تلاش مضاعف و مستمر و مسئولانه برای نجات و حفظ جان آسیب‌دیدگان، بدون هرنوع ملاحظه بازدارنده، و سایر وظایف حرفه‌ای، همراه با حفظ حقوق و کرامت انسانی و رعایت همه موازین اخلاق پزشکی و آداب حرفه‌ای اسلامی، فرض و فریضه‌ای است که در بحران‌ها و شرایط غیرعادی و بلایا از اهمیت بیشتر برخوردار است. در مورد عموم استادان، تلاش هوشمندانه برای جلوگیری از فاجعه رکود و تأخیر در فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی و فناوری و نوآوری و سایر وظایف دانشگاهی، به دلایل سیاسی و اجتماعی، یا حوادث غیرمترقبه طبیعی، جنگ و موارد مشابه، رسالتی است که بر ذمه استادان و مرهون مسئولیت‌پذیری اخلاق محور ایشان است. رکود و تأخیر علاوه بر خسارات جبران ناپذیر علمی، موجبات ضایعات اسفناک اقتصادی نیز خواهد بود. استادان به عنوان سکان‌داران حرکت علمی، باید مراقب این نوع از آسیب‌های مهم باشند و از آنها پیشگیری و در صورت وقوع، بسرعت جبران کنند.

تقدیر و تشکر

از عموم اعضای پیوسته و اعضای هیئت علمی فرهنگستان و سایر استادان و صاحبنظران که با تکمیل پرسشنامه مطالعه در تهیه این تحقیق یاری رساندند بسیار سپاسگزاریم.

منابع

1. Ghanei Rad MA, Maleki, A., Mohammadi, Z. The Study of Cultural Change in Three Generations of aAcademicians (Case Study: Professors of Social Sciences at Tehran Universities). *Iranian Journal of Sociology*, 2011; 14(1): 30-64.[Persian]
2. Comprehensive scientific map of the country. Available : https://uut.ac.ir/files/tarhobarname/files. Access 2022Dec10
3. Rezaee MH, Sagi MS. An introduction to the educational thoughts of Allameh Tabataba'i. Marefat. 26(236): 59.
4. Tahmasebi Hesari M, Ganjkhanloo F, Rezaee M, Asgari Z. Investigation in the educational opinions of Allameh Mohammad Taqi Jafari. The second national conference of modern researches in the field of humanities and social studies of Iran,2016.
5. Soleimani V, Hosseini M. The goals of Islamic education from the perspective of Dr. Ali Shariatmadari. Proceedings of the first national conference of modern studies and research in the field of educational sciences and psychology in Iran. 2015. https://civilica.com/doc/432513/
6. Shariatmadari-Ali: Educational mission of educational centers. Culture Strategy, V(1), N (2), 2017, pp. 43-50.
7. Karmi M, Farahbakhsh K, Abbaspour A, and Rezait GH: An exploration of the main factors of moral education: Identifying the moral characteristics of a model based on the histology of education practice. *Scientific Journal of Islamic Education*, 2016; 24(30): 113-138.
8. Alizadeh Aghdam, M., Abbaszadeh, M., Shishavani, A., Tajvidi, M. Evaluation of Adherence to Scientific Ethics among Faculty Members; The Case of Tabriz University. *Journal of Science and Technology Policy*, 2011; 3(4): 57-69.
9. Azar K, Zakersalehi G. Social Responsibility of Universities in Dealing with the Covid-19 Virus Crisis. refahj 2022; 22 (85) :81-122
10. Hashemi, S., Salehi Omran, E., Valipoor Khajeh Ghiyasi, R. The study of citizenship domains in higher education system form the viewpoints of university faculty members & students (case study: university of Mazandran). Journal of Educational Scinces, 2008; 15(3): 99-132.[persian]
11. Robati, F., Mohammad-Bagheri, M., Hasani, F. A Study of the Hidden Curriculum of Doctoral Research Courses: A Phenomenological Study. *Strides in Development of Medical Education*, 2015; 12(1): 64-75.
12. Rostamloo Gh. Recognizing and managing crises in the virtual world. Journal of Crisis and emergency management. 2005; 7(25):141-171
13. Ostad SN, Ahmady S, Mohammadi A, Sabzevari O, Mojtahedzadeh R, Razavizadeh M, et al. Evolution of e-Learning in Iran's Medical Sciences Universities: Formation of Virtual University of Medical Sciences. *Journal of Medicine and Spiritual Cultivation*, 2019; 27: 233-243. [persian]
14. Azizi F, Mohammadi Bolbanabad Z, Bagheri H. A survey of the living experiences of professors and students in virtual classes during COVID-19: A case study of Kurdistan University. *Journal of Iranian Cultural Research*, 2021; 14(3): 119-149. [Persian]
15. Code of ethics for emergency physicians. available at: http:/www. acep.org (accessed on: 2018)
16. Sajadi SJ, Foroutan SM, Kalantarmotamedi SMR, Marandi SAR, Nicknam MH, Mohagheghi MA. Islamic Medical Ethics in Disasters. Iran J Cult Health Promot 2020; 4 (1) :49-59[persian]
17. Malekpour Lapari, K. Investigating the Educational Justice of Professors and Students' Scientific Cheating and Civic-Educational Behaviors (Case Study: Kharazmi University Students). *Journal of Research on Management of Teaching in Marine Sciences*, 2021; 8(1): 95-109. [persian]
18. SarmadiM, Masomifard M. Position of Educational Justice in Evolution of Teaching and Training System based on

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]

Constructivism. *Research in School and Virtual Learning*, 2015; 3(10): 65-72.[persian]
19. Ghafari I, Alimohamadzade K. Conflict of Interests in Iran's Health System with an Emphasis on Managerial Positions. Iran J Cult Health Promot, 2022:6(3):
20. Safaei Movahhed, S. Under the Skin of University: Uncovering Academic Exploitation in Iranian Higher Education. Journal of higher education curriculum studies, 2017; 8(15): 7-34.[persian]
21. Pasandideh A. Social Health Situation in the Islamic Sources. Iran J Cult Health Promot 2021; 5 (2) :237-240.[persian]
22. Marandi SAR. Social Determinants of Health. Iran J Cult Health Promot 2020; 4 (2) :131-140. [persian]
23. Jamshidi HR.[Medical education in 21st-century]. Iranian Journal of Medical Education 2000; 1 (2): 30-37. [persian]
24. Sharkin BS (Translated by Omidi A, Yaghoobi H, Karimi M, The role of university professors and staff in improving the mental health of learners.Tehran, Academic Jihad
25. Taghdisi MH, Azarbaijani M, Khayamzadeh M, Lankarani K. The Importance of Spiritual Health in the COVID-19. Iran J Cult Health Promot 2021; 4 (4) :436-444[persian]
26. Tabatabai MH. Tafsir Almizan.Publication of Allameh Tabatabai's Scientific and Intellectual Foundation. Qom. 1995
27. Deilami A, Azarbaijani M. Islamic Ethics. Qom. Maaref Publication. 2006
28. Karimi A. What is education not? Tehran, Tarbiat Publication. 1998
29. Motahari M. Collection.Tehran. Sadra Publication. 1989.
30. Zare, H., Mahboobi, T., Salimi, H. The Effect of Cognitive Hope Enhancing Training on Reducing Academic Procrastination and Self-handicapping of Students at Payam-e-Noor University in Bookan. *Journal of Instruction and Evaluation*, 2016; 8(32): 93-110[persian]

Original

The Mission of Professors in the Moral and Spiritual Training of Studentsin Higher Health Education: Case Study of Social Crises and Events and other Unusual Conditions

Mohammad Ali Mohagheghi[1*], Narges Tabrizchi[2], Maryam Khayamzadeh[2], Seyed Jamaleddin Sajjadi Jazi[4], Nazafarin Ghasemzadeh[5], Mina Mobasher [6], Seyed Mahdi Seyedi[7]

1. ⁎**Corresponding Author:** Professor of Tehran University of Medical Sciences, Cancer Research Institute, Tehran, Iran, mamohagheghi@gmail.com
2. Assistant Professor, Community Medicine Specialist, Academy of Medical SciencesI.R of Iran, Tehran, Iran
3. Professor of Neurosurgery; Functional Neurosurgical Research Center of Shohada Tajrish Hospital, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
4. Professor, Permanent member of the Academy of Medical Sciences I.R of Iran, Tehran, Iran
5. Assistant Professor of Medical Ethics, Medical Faculty, Urmia University of Medical Sciences, Urmia, Iran
6. Assistant Professor, Department of Medical Ethics and History of Medicine, School of Persian Medicine, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran
7. Associate Professor, National Institute of Genetic Engineering and Biotechnology, Tehran, Iran

Abstract

Background: In the higher health education system, professors are in the axis of responsibility and the center of leadership that help protect values, achievements and continuity of activities. The aim of this study is to investigate important spiritual, moral and educational missions of the main basis of the educational system in critical and threatening conditions.

Methods: Data were identified in 15 items by means of focused group discussion, semi-structured interview, and researcher-made questionnaire. Description of subjects, delineation of dimensions and solution for implementation were presented for each item by obtaining expert opinions and using native studies.

Results: The most important moral-spiritual responsibilities of professorsin critical and unusual conditions that have been analyzed and presented,include:the valuable and ethical-based mission in cultural and social changes, seeking justice, responsible leadership and protection of learners, smart solutions for continuity of activities and prevention of academic dropand recession , social responsibility, cooperationand playing key role in crisis control, clarifying the international dimensions of events and crises, efforts and measures to ensure, maintain, and promote the social, psychological and spiritual dimensions of health, identifying social determinants of health, giving hope and prevention of passivity, analysis of the crisis and finding solutions to it.

Playing the role of a moral and practical model (in all of the life aspects, scientific, professional and social)for learners and policymakers, as well as introducing models, answering questions, clearing doubts, and helping promotion of creative thinking and criticism, are other findings of the study.

Conclusion: The responsibility of professors in the moral and spiritual education of learners in higher health education, and guiding the moral and spiritual processes of the university and society, are vital and decisive in all dangerous situations and in crises and unusual situations.

To implement the moral and spiritual value-based responsibilities of professors, "educating and training", "disciplining and purification of the soul", "knowledge and ability", "responsibility and accountability", and "morality and spirituality", are considered necessary.

Keywords: Disaster, Ethics Education, Morality, Professor, Spiritual Health, Teacher

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

[DOI: 10.22034/6.3.2]